

Československou nebo také sibiřskou anabází [1] bývá označován odchod československého armádního sboru z Ukrajiny v roce 1918 přes východní Rusko a přes Sibiř s cílem přesunout se z Vladivostoku po moři do Francie, a tam pokračovat v boji proti Rakousku-Uhersku za vytvoření samostatného československého státu. Tato unikátní operace vojska, která vedla v letech 1918-1920 k obsazení tisíce kilometrů dlouhé sibiřské železniční magistrály a navazujících rozlehlých území a ke konfliktu se sovětskou branou mocí, upoutala pozornost celého světa a výrazně přispěla k posílení a upevnění československého odboje, byť cíle – francouzských bojišť z objektivních důvodů dosaženo nebylo. Jedinečnost sibiřské anabáze spočívala v tom, že se uskutecnila v nepřátelském prostředí v období hlubokého společenského rozvratu a občanské války, že prokázala národní ideovou jednotu, demokratickou povahu a udivující vojenskou sílu našeho vojska a jeho odlišnost od jiných neúspěšných národních odbojových jednotek působících v Rusku. Označení anabáze bylo převzato ze starořeckých dějin [2].

Československý branný odboj v Rusku vznikl v roce 1914 v podobě *České družiny*, oddílu čítajícího necelých tisíc „dobrovolců“ z řad ruských Čechů a s ruským velením. Výborně se osvědčila ve skupinkách průzkumníků (rozvěděčků), rozdělených do divizí na ruské frontě. Rozšiřovala se pomalu pro nezáměr carské vlády o zapojení zajatců: v průběhu roku 1916 nejprve v lednu na samostatný střelecký (tj. pěší) pluk a v květnu na střeleckou brigádu složenou ze tří pluků. Ta poprvé vystoupila jako celek v rámci poslední ruské ofenzivy Kerenského v bitvě u Zborova 2. 7. 1917, kde prorazila do hloubky několika kilometrů nepřátelskou obranu, zmocnila se více než čtyř tisíc zajatců a v době rozpadu fronty příjemně překvapila ruské velení i veřejnost.

„Řekněte jim, že se před nimi hluboce skláním,“ řekl tehdy prof. Masarykovi ruský vrchní velitel generál Brusilov. Tomuto poslednímu vítězství na ruské frontě se dostalo celostátní publicity a ruská vláda konečně schválila široký nábor v zajateckých táborech, kde na vstup do odboje nedočkavě čekaly tisíce českých zajatců. V říjnu 1916 vznikla první československá střelecká divize, formovala se druhá a štáb ruských front zřídil 9. 10. 1917 – tj. krátce před říjnovou bolševickou revolucí, která hesly o míru a půdě dovršila rozvrat ruské armády a společnosti – samostatný *československý armádní sbor* o dvou divizích s náhradní brigádou a složkami dělostřeleckými, technickými a týlovými.

Čítal na čtyřicet tisíc „štyků“ (bodáků, mužů), politicky nepodléhal orgánům ruským, ale České národní radě v Paříži, respektive její odbočce v Kyjevě. Jako dobrovolnická jednotka pevně stojící za svým národně osvoboditelským programem se ukázněně připravoval na příští bojové úkoly. Nepodléhal rozkladné revoluční propagandě, která na něj útočila ze všech stran [3] a inspiroval se českou historií (jeho pluky nesly jména husitských bojovníků), českým národním obrozením (odboj byl jeho vyvrcholením) a sokolskými tradicemi (tykání, oslovení „bratře“ a tělocvičná a pořadová terminologie).

Sovětská vláda vyšlá z říjnové revoluce se rozhodla definitivně ukončit válku a uzavřela s tzv. Ústředními mocnostmi (s Německem a s Rakousko-Uherskem) v prosinci 1917 příměří

a 3. 3. 1918 separátní *brestlitevský mír*. Střetla se v občanské válce s nově ustavenou nacionalistickou vládou ukrajinskou a obsadila 8. 2. 1918 po těžkém dělostřeleckém ostřelování Kyjev. Ukrajinci na oplátku dojednali vlastní separátní mír a pozvali do země říšskoněmecká vojska jako spojence.

Československé vojsko zachovávalo mezi svářícími se ruskými stranami přísnou neutralitu. Jeho první divize rozmístěná ve volyňské gubernii na západní Ukrajině se však octla v *kritickém ohrožení*. Odbočka ČNR v Kyjevě za předsednictví prof. Masaryka, který byl od května 1917 v Rusku, horečně hledala východisko. Její členové složili 30. 1. 1918 v Kyjevě do rukou prof. Masaryka slavnostní přísahu, že v boji proti Rakousku-Uhersku neustanou, dokud nebude zničeno a pokud československému národu nebude poskytnuta úplná státní samostatnost (viz **obr.**). Ten naopak přislíbil svým spolupracovníkům, že zůstane věrným svému programu národního odboje do vítězného konce. Když pokusy o obnovení východní fronty ze spolehlivých jednotek ruských, rumunských a národnostních (Poláci, Srbové aj.) selhaly, odbočka prohlásila v únoru 1918 s odkazem na mezinárodní smlouvu z prosince 1917 armádní sbor za součást Československé armády ve Francii a uložila mu úkol zdánlivě fantastický: urychleně se přesunout přes Vladivostok kolem poloviny světa do západní Evropy, a tam pokračovat v protirakouském odboji.

Z Ukrajiny na východ

Divize 23. 2. 1918 opustila ve dvou proudech Žitomir a usilovným pochodem s dotírajícími říšskoněmeckými oddíly [4] v patách a prošla po zdolání 150 kilometrů blátivých ukrajinských cest v prvých březnových dnech Kyjevem jako „*jediné spořádané vojsko na Rusi*“, jak napsal jeden dopisovatel říšskoněmeckých novin. Po zdolání obdobné vzdálenosti na levém břehu

Obr.: Odbočka ČNR skládá prof. Masarykovi přísahu věrnosti odboji (30. 1. 1918 v Kyjevě). Nad pravou rukou prof. Masaryka v civilu PhDr. Josef Kudela, otec autora.

Dněpru nastoupila 10. 3. do 60 vlaků (ešelonů) po čtyřiceti „těpluškách“ (vagonech), které pro armádní sbor shromáždila druhá divize rozmístěná na východním břehu Dněpru. Sbor nato v těžkých bojích odrazil u Bachmače německý obklíčovací manévr a uchránil se od potupného údělu legionů polských, které se poddaly Němcům.

V Kursku 16. 3. odevzdal za příslib volné cesty sovětskému veliteli zbrojní přebytky, byl však v Penze [5] 20. 3. ultimativně zastaven zástupci sovětské vlády, kteří další cestu na východ podmínili úplným odzbrojením: „Nemůžeme mít na ruské půdě ozbrojené příslušníky států, s nimiž jsme uzavřeli mír,“ dovozovali.

Až po úporném jednání přistoupili na požadavek odbočky na strážní ochranu vojska proti zločineckým bandám v rozsahu jedné strážní roty pro ešelon [6]. Účastník [7] jednání o tom napsal:

„(V Penze) jsme pobýli asi měsíc. A bylo toto zdržení z nejtěžších a nejnamáhavějších dnů v mém životě ... Tehdy naše vojsko dobrovolně odzbrojovalo. Tehdy českoslovenští bolševici vedli nejnestydatější agitaci mezi naším mužstvem, v níž je podporovala sovětská vláda, ačkoliv slíbila, že bude loyálně podporovat naši cestu do Vladivostoku.“

Penzenská dohoda z 26. 3. 1918 nesla všechny znaky složitých konfliktních a rozporných vztahů mezi sověty a československým vojskem. Vyplyvaly ze zásadních rozdílů ideových i z jejich praktického naplňování. Obě strany přistupovaly odlišně k dalšímu vedení války i k poválečnému uspořádání světa.

Sovětská vláda se na mnoha místech setkávala s ozbrojeným odporem a ke svým významným odpůrcům počítala i ideově semknuté a dobře vyzbrojené československé vojsko. Považovala je za zbytek kontrarevoluční carské armády, ohrožující její zatím nepevné postavení na Sibiři. Když je nemohla porazit vojensky, chtěla je „rozformovat“, to jest získat na svou stranu jeho řadové vojáky, jak to činila s německými a s maďarskými zajatci, s Lotyšy a s jinými národnostmi. V názorech na postup vůči Čechoslovákům nebyla jednotná, proto při jednání kličkovala a dohody s ním uzavřené považovala za záležitost taktickou a bez zábran je porušovala.

Zástupci odbočky si byli vědomi rizika odzbrojení v cizím prostředí, chtěli se však vyhnout ozbrojenému střetu a věřili, že z ošemetné situace vyklouznou stejně úspěšně jako z jara na Ukrajině. Přihlíželi též k doporučení Spojenců naléhajících na rychlý přesun sboru a k vyjádření ruských důstojníků ve službách vojska, poukazujících na vojenskou převahu sovětů a na technické potíže transportu přes nekonečné pláne Sibiře.

Naproti tomu *československé vojsko* přijalo dohodu s neskrývaným nesouhlasem a otevřeně ji odmítalo. Pociťovalo k sovětům a k dohodám s nimi uzavřeným od počátku hlubokou nedůvěru. Zbraně, v nichž právem spatřovalo záruky své bezpečnosti, odevzdávalo komisím s paritním zastoupením českých rudoarmějců, často zběhů z legií, s krajní neochotou a podle možnosti je ukrývalo, i když to v obytných „těpluškách“ nebylo snadné.

Penzenská dohoda byla plněna ze sovětské strany s krajní líností a pohyb vlaků byl opětovně zpomalován a přerušován a obnovován až po protestech. Na stanicích místní sověty opětovně požadovaly po projíždějících ešelonech odevzdávání dalších zbraní. Na zlomu dubna a května 1918 sice z Penzy odjela již větší polovina ešelonů, ale zachycené telegramy rady lidových komisařů svědčily o tom, že penzenskou dohodu respektovat nehodlá. Komisař Čičerin 27.4. nařídil na žádost německého velvyslance v Moskvě hraběte Mirbacha urychlení transportů německých zajatců vracejících se do vlasti na úkor dopravy Čechoslováků a v dalším příkazu uložil dirigovat jejich vlaky, které nedospěly do Vladivostoku, na severní ruské přístavy

Murmansk a Archangelsk. Odbočka byla znovu ochotna na doporučení Spojenců ustoupit a souhlasit s tímto zkrácením a zrychlením cesty, ale vojsko se jednoznačně postavilo *proti nové sovětské direktivě* a odmítalo ji jako zlovolný akt, směřující k jeho likvidaci rozdělením na dvě části, vyhladověním v severních oblastech nebo vydáním Němcům operujícím ve Finsku. Napětí mezi Sověty a československým vojskem, ale také mezi odbočkou jako politickým vedením a vojskem nebezpečně narůstalo.

Konflikt se Sověty

Záminkou k *vyhlášení otevřeného nepřátelství* mezi československým armádním sborem a sovětskou vládou se stal se stal zdánlivě bezvýznamný *čeljabinský incident* ze 14. 5. 1918. Československý neozbrojený oddíl prošel v útvaru se zpěvem městem, osvobodil bez odporu stráž uvězněnou místním sovětem po střetu s maďarskými zajatci a využil situace k doplnění vlastní výzbroje. Sovětská vláda se po stížnosti místních orgánů rozhodla pro silové řešení: nařídila úplné zastavení dopravy Čechoslováků, jejich důsledné odzbrojení a zastřelení každého dobrovolce zastíženého se zbraní v ruce. Za nedodržení příkazu hrozila přísnými tresty.

V této výbušné situaci se sešel 20. 5. 1918 v Čeljabinsku *sjezd československého vojska*, původně plánovaný na počátek roku do Kyjeva a odložený pro evakuaci z Ukrajiny. Delegáti podle mandátu voličů se jednomyslně postavili proti politickému vedení vojska a odmítli transport přes severní ruské přístavy. Pokusili se prostřednictvím místního sovětu o urovnání se sovětskou vládou a vyslali do Moskvy zvláštní delegaci [8]. V případě odmítnutí dohody se usnesli pokračovat na východ „vlastním pořádkem“, to jest ozbrojenou silou. Protože podle jejich názoru odbočka při jednání se sovětskou vládou neprojevila dost rozhodnosti a příliš ustupovala, omezili její působnost zřízením jedenáctičlenného prozatímního výkonného výboru, složeného ze zástupců sjezdu (čtyři osoby), odbočky (čtyři osoby) a vojska (tři velitelé pluků, jména dále) a svěřili mu odpovědnost za bezpečnou dopravu vojska do Vladivostoku vlastní silou. Jako strategickou direktivu stanovili seskupení armádního sboru do obrany schopného celku a ozbrojené obsazení celé sibiřské magistrály. Rozhodli se tak plni důvěry ve vlastní schopnosti a síly, zaručující, že v ozbrojeném konfliktu se sovětskou mocí uspějí.

Ešelon armádního sboru – v té době roztroušeny po osm tisíc kilometrů dlouhé sibiřské magistrále od Penzy po Vladivostok – byly s výjimkou oddílů západního týlu odzbrojeny a byly přímo ohrožovány útoky ze strany místních sovětů. Vlaky velkého západního uskupení stály v Penze (1. a 4. pluk a 1. náhradní) a tisíc kilometrů dále v Čeljabinsku bylo umístěno uskupení uralské (2. 3. a 6. pluk). Dále na východ se nacházelo uskupení středosibiřské složené z několika osamělých vlaků, z ešelonu kanceláře odbočky a armádního štábu v Omsku, a odtud až do Irkutsku (přes dva tisíce km) jednotlivé vlaky 7. pluku a úderního praporu. Konečná etapa k Tichému oceánu (přes tři tisíce km) byla bez československých posádek kromě východního uskupení ve Vladivostoku (5. a 8. pluk a 2. náhradní), které však zatím nemělo s ostatními oddíly spojení a na usnesení sjezdu reagovalo až dodatečně.

Usnesení čeljabinského sjezdu byla přijata jednomyslně a plněna s nadšením a s udivující rázností. Obtížnost jejich realizace dokumentuje reakce vysokých ruských důstojníků ve službách československého vojska – velitele 1. divize a náčelníka jejího štábu v Penze, kteří odmítli střet se sověty a obsazení Sibíře jako akci předem ztracený a resignovali. Ale ani protivník nezháležel a zákeřně přepadl řadu odzbrojených ešelonů a celá uskupení. Ve stanici

Marianovce byl 25. 5. 1918 napaden vlak 6. pluku, 26.5. vlak 7. pluku v Irkutsku a příští den byl štábní vlak ve Zlatoústu zatažen do úzlabiny, ostřelován kulomety a ubráněn se značnými ztrátami kameny a kapesními noži neozbrojenou posádkou, která se spojila s nejbližšími oddíly pochodem přes hory pustou krajinou.

Následovala *energická obranná opatření* prozatímního výkonného výboru. V sídle sjezdu v Čeljabinsku vybrané oddíly uskupení, vedeného podplukovníkem R. Wojciechovským, 27. 5. 1918 předešly připravenému útoku sovětské posádky, obsadily město a vyzbrojily se sovětskými zbraněmi. Obsadily další významná uralská města včetně Jekatěrinburgu /1924-91 Sverdlovsk/ (26. 7.), bašty Sovětů, který se stal sídlem odbočky. Západní uskupení vedené podporučíkem St. Čečkem 29. 5. 1918 odrazilo sovětský útok a po urputném boji dobylo opevněnou Penzu a zmocnilo se zbraní odevzdaných československými jednotkami. Při dalším postupu na východ přes veletok Volhy k uralskému pohoří se zmocnilo dalších významných míst. Při obsazení Penzy a při energickém postupu na východ se vyznamenal starodružinník a jeden ze zborovských hrdinů, poručík a od 27. 8. plukovník Josef Švec, který se jako velitel předvoje 6. 7. 1918 o půl sedmé večer spojil na stanici Miňar u Zlatoústu s oddíly uralského uskupení. Na Sibiři skupina vedená kapitánem R. Gajdou soustředila síly a energickým útokem dobyla 22. 7. 1918 na sovětských oddílech sibiřskou metropoli Irkutsk. Následným obchvatným manévrem zachránila před zničením třicet devět podminovaných strategických bajkalských tunelů, zmocnila se padesáti devíti sovětských vlaků a 31. 8. se na řece Onon spojila s východní vládovostockou skupinou vedenou ruským generálem Dieterichsem v našich službách. Československý armádní sbor, který měl být podle rozhodnutí sovětské vlády „rozformován“, se ubránil, sám rozehnal sovětské orgány a posádky od Volhy po Tichý oceán a zbavil je veškerého vojenského i politického vlivu. Usnesení čeljabinského sjezdu bylo v plném rozsahu splněno: československé vojsko vytvořilo jednotliou obrany schopný celek, stalo se rozhodujícím činitelem na Sibiři a otevřelo si cestu k Tichému oceánu a do Francie. V konfliktu se Sověty dosáhl jednoznačné vítězství, ale dobojováno nebylo.

Čeljabinský sjezd však schválil ještě jiné opatření: rozhodl se *poskytnout pomoc ruským demokratickým silám*, které v oblastech osvobozených od sovětů vznikaly na úrovni místní i vládní, vítaly Čechoslováky jako osvoboditele, odmítaly breštlítevský mír a slibovaly obnovení ruské protiněmecké východní fronty. Tyto záměry nebyly v rozporu s národně osvoboditelskými cíli československého vojska a nalézaly v něm pozitivní ohlasy, byť se ozývaly i hlasy upozorňující na nepřipustnost vměšování do ruských vnitřních záležitostí. A tak v polovině července 1918 se legionářské eselony, kontrolující nyní plně Sibiř, začaly obracet na západ, aby otevřely povolžskou frontu s cílem pomoci ruským demokratickým silám a spojeneckým jednotkám vystoupit proti sovětům a obnovit východní frontu a přispět k porážce Německa a Rakouska.

O vojenských úspěších Čechoslováků, kteří na Sibiři nenašli protivníka, se dozvídal celý svět. Nikdo nechtěl věřit, že čtyřicet tisíc Čechoslováků v krátkém čase vytlačilo z rozlehlých sibiřských území sovětskou moc, která uzavřela mír s Němci a s Rakušany, a pomohlo nastolit ruský demokratický režim, který hodlal pokračovat ve válce.

Prof. Masaryk v díle *Světová revoluce* napsal: „Účinek těchto zpráv v Americe byl překvapující a takřka neuvěřitelný – najednou Čechové, Čechoslováci byli známi každému. Naše armáda na Rusi a na Sibiři se stala předmětem všeobecného zájmu a její postup vyvolával přímo nadšení.“ Následovala politická opatření, která výrazně posílila postavení československého odboje. Spojenecké vlády uznaly československé vojsko za bojující jednotku a Československé národní radě přiznaly postavení vlády de facto.

V době intenzivní konfrontace sovětských a československých vojsk na Volze se ve dnech 27. 7. – 4. 8. 1918 v Omsku sešel další *sjezd vojska*. Jeho význam spočívá v tom, že schválil Řád o vedoucích orgánech vojska, kterým vytvořil jeho novou vrcholnou politickou instituci – *sněm vojska*. Byl nadřazen odbočce a měl být svolán do tří měsíců. Prohloubil tak demokratizaci řízení a organizace vojska, což vycházelo z jeho dobrovolnické povahy, bylo však též poplatno ruskému revolučnímu prostředí a sovětské armádě a bylo v rozporu s fungováním armád spojeneckých. Tak vznikl zárodek dalšího interního konfliktu v československém armádním sboru, o němž se zmíním dále. Sněm jako demokratický orgán též schválil pokračování v bojích se Sověty na povolžské frontě.

Předpoklady pro otevření povolžské fronty, jejímž střediskem se stala v létě 1918 Samara a která se táhla od Kazaně 300 kilometrů na jih až k Saratovu, se však v žádném případě nenaplnily. Nevycházely z reálné společenské situace a zakládaly se zčásti na omylech. Ruské demokratické hnutí nezískalo podporu lidu a po stránce politické, organizační i vojenské zcela selhalo. Prostí lidé sice Čechoslováky vítali, ale k demokratickým heslům zůstali lhostejní a neměli nejmenší chuti se pro ně angažovat, natož jít do boje.

Narychlo sestavené ruské oddíly se do bojů téměř nezapojily, rozutekly se cestou na frontu nebo přešly s bílými či rudými prapory k sovětským jednotkám. Také pomoc Spojenců, příslibená – jak se později ukázalo neoprávněně – jejich zástupci, se nedostavila a československé pluky se v Povolží octly v srpnu 1918 osamoceny v těžkých obranných bojích proti mnohonásobné [9] převaze Sovětů, kteří na strategické přístupy k Moskvě nasadily všechny dostupné síly a vycítily příležitost definitivně se vypořádat s nebezpečným Čechoslováky.

Osudy, pocity a útrapy českých vojáků zatlačených do nerovné obrany vylíčil lékař 1. pluku, spisovatel *František Langer* v novele *Za cizí město*. [10]. Cizím městem rozuměl Kazan, čtvrtmilionové město plné vojska, zbraní a zásob včetně ruského zlatého pokladu [11]. Vyprávěl o snadném obsazení města Čechoslováky 6. 8. 1918 a o jeho svízelné obraně vedené v zastoupení nepřítomného ruského velitele zmíněným plukovníkem Švecem. Zaznamenal, jak tisíce ruských důstojníků „bojovalo“ v ruských štábech, aniž vzali zbraň do ruky a aniž se ukázali na frontě. Jak město žilo zábavami a radovánkami, pořádalo koňské dostihy a nedokázalo vyslat na pomoc bojujícím Čechoslovákům akceschopný oddíl. Jak obyvatelstvo z městských hradeb lhostejně přihlíželo těžkým obranným bojům tří československých praporů, které s krajním vypětím a bez vystřídání odrážely opakované útoky nepřítele a uvědomovaly si, že Rusové nejsou ochotni, ale ani schopni bránit svoji zemi a získanou svobodu, natož obnovit protiněmeckou frontu. Začínali chápat, že nebojují za spravedlivé národně osvobozovací cíle, ale za cizí zájmy.

Přesila a úpornost útoků nepřítele rostla, síly vojska nedostačovaly a pomoc nepřicházela. Ve vojsku sílilo přesvědčení, že sliby pomoci byly jen „houpáním“, záměrným klamáním shora. Rostla nedůvěra k vojenskému velení a k politickému vedení vojska.

Plukovník Švec zahájil 10. 9. 1918 po marném jednání s představiteli města Kazaně obtížný pěší ústup k eselonům. Bojoval se svými oddíly nepřetržitě od březnového obsazení Penzy, cítil se unaven a vyčerpán, viditelně zestárl a zešedivěl. Sotva unikl z hrozícího kazaňského obklíčení, musel se vracet se svými jednotkami, aby kryl evakuaci druhů ze Samary. Na přetíženého velitele a jeho vojáky doléhala rostoucí tíha ústupové deprese. Dne 1. 10. 1918 byl pověřen velením 1. divize, tvořící těžce zkoušený ustupující zadní voj. Dostal rozkaz vytvořit v prostoru stanice Aksakovo, kam dorazil 21. 10. – pouhé čtyři dny před smrtí – údernou skupinu k odražení nepřítele postupujícího ze severu a ohrožujícího týl. Nařídil oddílům vystou-

pit z vlaků a vytvořit v místních kasárnách obrannou základnu. Fyzicky i morálně vyčerpané jednotky odmítly uposlechnout, trvaly na okamžitém vystřídání a na odsunu na bezpečnou linii dále na východ. Přišly nepříznivé zprávy o ztrátě celého praporu, zaviněné nekázní, strachem a neochotou bojovat [12]. Oslabený organismus vyčerpaného velitele podlehl pocitu vlastního selhání.

Napsal poslední výzvu k důstojníkům a vojákům divize, varující před nekázní ohrožující čest vojska, sáhl po služební zbraň a po půlnoci 25. 10. předčasně ukončil svůj život [13]. Byl pohřben s vojenskými poctami v Čeljabinsku 28. 10. 1918, kdy v Praze český národ jásal na vyhlášením samostatné Československé republiky.

Celý 1. pluk a další divizní jednotky se pod dojmem Švecovy tragické smrti vzbouřily a nastoupily spontánně a bez výhrad do dalších bojů a *ukázněně plnily těžké bojové úkoly* do vystřídání koncem listopadu 1918 a zůstaly do závěru anabáze spolehlivými oporami armádního sboru.

Ukončení anabáze

První světová válka skončila, Československo se stalo samostatným národním státem, na Sibiři ruskou demokratickou vládu smetla brutální pravicová diktatura admirála Kolčaka, pro československé dobrovolnické vojsko nepřijatelná. To ustoupilo z povolžské fronty s obtížemi, ale udrželo si jednotu a bojové kvality a nadále kontrolovalo Sibiř a její magistrálu. Mělo jediné přání: ukončit vojenskou službu a vrátit se co nejdříve domů.

V prosinci 1918 přijel na Sibiř na dlouho očekávanou inspekční cestu *ministr samostatné Československé republiky* generál *Milan Rastislav Štefánik*. Bouřlivě pozdravován po magistrále jako představitel samostatného státu a svobodného národa byl přijat s vojenskými poctami ve štábu vojska v Čeljabinsku a 18. 12. v sídle odbočky v Jekatěrinburgu. Původně chtěl setrvat u vojska déle a realizovat s ním své velké plány. Když se však seznámil se stavem a se smýšlením vojska, uvědomil si jejich nereálnost. Pochopil, že armádní sbor, který vykonal velké bojové činy, překvapil svět a dosáhl mimořádných úspěchů, je vyčerpan, ztratil motivaci a musí být *reorganizován* a odeslán do vlasti. Rozhodl o likvidaci odbočky, která dlouhou dobu politicky vedla vojsko a po ustavení řádné vlády ČSR ztratila opodstatnění, a podřídil správu armádního sboru Ministerstvu národní obrany v Praze.

Nařídil *zrušení demokratických orgánů* ve vojsku, které odporovaly západnímu pojetí řízení a organizace armády. Rozkaz byl však publikován až v lednu 1919 po ministrově odjezdu na mírovou konferenci v Paříži. Vojsko, které již zvolilo delegáty sněmu, tím bylo zmateno, pochybovalo o jeho pravosti a domáhalo se svolání sněmu. Spory mezi politickým vedením a delegáty vyvrcholily v červnu 1919 v Irkutsku, kde se sněm přes zákaz sešel. Po zatčení tří vojáků, kteří odmítli poslušnost velení, dvě roty 4. pluku obsadily jménem sněmu tiskárnu Československého deníku. Incident byl zlikvidován během jediné hodiny: delegáti se dali zatknout, odvolali se k delegaci z vlasti, která právě na Sibiř přibyla, a byli internováni.

V roce 1919 sestával *Československý armádní sbor na Sibiři* již ze tří střeleckých divizí s dvanácti pluky s českým velícím jazykem a ze dvou pluků dělostřeleckých a dvou jezdeckých a z dalších útvarů technických, odborných a týlového zabezpečení a čítal přes padesát pět tisíc mužů. [14]. Měl vlastní spojovací a dopravní službu a zásobování zajišťující výzbroj a výstroj. Disponoval vlastními nemocnicemi humánními i veterinárními, vlastním soudnictvím a školstvím vojenským i civilním a poštovní službou vydávající vlastní známky. Organizoval rozsáhlou

kulturní, informační, uměleckou a osvětovou činnost, vydával ve vlastní tiskárně denní list a časopisy a krásnou i odbornou literaturu. Měl vlastní filharmonický orchestr, divadelní soubory a knihovny. Fungovala vlastní peněžní služba v podobě Vojenské spořitelny a Legiobanky.

Návrat do vlasti však celý rok stagnoval pro nedostatek lodního prostoru, který Spojenci potřebovali pro dopravu vlastních vojenských útvarů z Francie. Sbor zůstával na Sibiři a bez nadšení plnil úkoly spočívající ve střezení magistrály před zločineckými bandami. Evakuace šedesáti sedmi tisíc osob včetně manželek a dětí vojáků byla zahájena až koncem roku 1919 a protáhla se do poloviny příštího roku.

Význam anabáze

Slavná československá anabáze v Rusku 1918-1920 jako celek představuje *největší, nejsložitější a nejnáměšší vojenskou operaci* ruských legií a obecně československého branného odboje v první světové válce. Její úspěchy byly dílem obětavé statečnosti, uvědomělé bratrské jednoty a společného národně osvobozovacího cíle.

Po *vojenské stránce* se záměr armádního sboru o nenásilný přesun z Ruska kolem světa na jiná bojiště změnil v ostrý konflikt se sovětskou ozbrojenou mocí. Dvěma divizím Čechoslováků se podařilo obsadit rozlehlou Sibiř a zbavit ji sovětského vlivu a otevřít povolžskou protisovětskou frontu jako předstupeň opuštěné protiněmecké fronty východní. Československé vojsko dosáhlo rozhodných úspěchů v těch fázích operace, které odpovídaly národním cílům, a vydobylo si světovou reputaci. V kritických situacích, jichž se nevyvarovalo, zachovalo ideovou jednotu a integritu. Odolalo jako jediné protirakouské hnutí nenadálému útoku německých vojsk a jako jediné hnutí protisovětské nepodlehlo jeho populistické propagandě a vojenské síle. Prokázalo vynikající morální a odborné kvality a stalo se zdatným jádrem armády svobodného státu. Aktuálně zabránilo návratu německých a maďarských zajatců a využití ekonomického potenciálu Sibíře Ústředními mocnostmi pro další vedení války. Vystoupilo jako zdatný a nečekáný spojenec demokratických mocností v době, kdy německá dalekonosná děla ostřelovala Paříž.

Skvělé vojenské úspěchy československého vojska během anabáze a jeho výsledky v protisovětských bojích zásadně ovlivnily *politické postavení* československého odboje, zejména legalizaci jeho orgánů ze strany Spojenců a uplatnění jeho zájmů na pařížské mírové konferenci. Prof. Masaryk od počátku svého exilového působení zdůrazňoval význam silných ozbrojených jednotek a jejich vojenských úspěchů pro politickou a diplomatickou stránku československého odboje a opětovně ocenil vojenský přínos anabáze.

„Nestačilo dovolávat se našeho práva jen diplomaticky, bylo nutno světu dokázat, že svou svobodu ceníme nad svůj život,“ prohlásil. Vlády Francie a Itálie jednaly od prvních měsíců 1918 s Českou národní radou jako s vládním orgánem. Francouzský prezident Poincaré v červnu 1918 vyzvedl „vojenskou nezávislost a čínorodou sílu (Čechoslováků) jako nesrovnatelný příklad mravní síly, vytrvalosti a národního uvědomění.“ V srpnu a v září 1918 uznaly vlády Velké Británie a Spojených států Československou národní radu jako vládu de facto. Anglický ministerský předseda Balfour v poselství prof. Masarykovi v srpnu 1918 prohlásil, že československý národ prokázal Spojencům v boji za osvobození světa proti despotii neocenitelnou službu. Vojenské výsledky anabáze pomohly prof. Masarykovi jako vedoucí osobnosti našeho odboje přesvědčit prezidenta Spojených států amerických Wilsona, aby zamítl separátní mírové návrhy Rakouska-Uherska a trval na jeho konečném rozbití.

Sibiřská anabáze, po bitvě u Zborova další stěžejní epizoda prvního odboje, se v samostatném československém státě stala významným a často připomínaným *společenským faktorem*. Formovala jako ucelený bojový úsek odboje legionářské tradice, které byly důležitým ideovým a občanským základem nové republiky a zárukou jejího demokratického charakteru [15]. Československá obec sokolská prosazovala sepětí vzdělávací činnosti s odbojovými tradicemi a při oslavách desátého výročí ČSR věnovala zvláštní pozornost sibiřské anabázi. Ta jako jedinečný soubor vojenských, národních a morálních hodnot se stala předmětem historické vědy a veřejných diskusí, byť nedovedla na všechny složité otázky jednoznačně odpovědět. Tvořila častý námět literatury krásné i dramatické autorů legionářských i jiných, spájající podnětnou skutečnost s fikcí v mezních v mezních situacích a v exotickém prostředí. Literatura pro děti přibližovala mladé generaci nedávnou historii na dobrodružných příbězích legionářů a na osudech sirotků a živých tvorů [16], jichž se ujali, a posilovala jejich národní uvědomění. Anabáze jako příklad vojenského umění i hlubokého lidství tvořila důležitou náplň osvětové a vzdělávací činnosti a objevovala se ve školních osnovách. Spolu s bitvou u Zborova patřila do ideového i odborného základu nové československé armády a branné výchovy, které si její události a výročí připomínaly slavnostními formami. Zůstávala aktuální součástí širokého společenského povědomí.

Dnes po více než osmdesáti letech v době zásadní reorganizace české armády si s hrdostí připomínáme tento významný úsek české vojenské historie, který prokazuje hluboký demokratických charakter prvního československého odboje, jeho pevné sepětí s národem a vítěznou sílu jeho vznešených ideálů.

Poznámky a literatura:

- [1] Dr. Josef PATEJDL. *Sibiřská anabaze*. Cyklus přednášek Československá revoluce. Praha: Památník osvobození, 1924. Dr. Josef KUDELA. *Československá anabaze v Rusku*. Československá obec sokolská 1928.
- [2] Pochod deseti tisíc řeckých žoldnérů z Mezopotámie zpět do vlasti po smrti perského krále Kýra v roce 401 př.n.l., popsany řeckým vojevůdcem a spisovatelem Xenofonem (430-355 př.n.l.). Srovnání pochodu československého armádního sboru s řeckým příkladem použili předseda francouzské vlády Poincaré dne 30. 6. 1918 a prof. Masaryk 1. 8. 1918.
- [3] Sovětským emisarům české národnosti bylo se souhlasem prof. Masaryka povoleno vystoupit s agitací v čs. jednotkách, pokusy získat v nich dobrovolníky do sovětských Rudých gard se však nesetkaly s úspěchem.
- [4] Poručík (pozdější plukovník) Josef Švec vzpomíná v publikovaném deníku na úspěšně odražený nájezd německých pancéřových automobilů. Viz také dr. Josef KUDELA. *Aksakovská tragédie* (Plukovník Švec). Brno: Moravský legionář, 1932.
- [5] Asi 350 km západně od Samary (1936-91 Kujbyšev).
- [6] Armádnímu sboru umístěnému již v 70 eselonech zůstala značná výzbroj: 168 pušek a jeden kulomet na eselon, celkem 12 000 pušek a 70 kulometů, tj. čtyři plně ozbrojené střelecké pluky. Celkem 168 pušek a jeden kulomet.
- [7] Dr. Josef Kudela jako člen předsednictva odbočky a šéfredaktor Československého deníku.
- [8] Václav NAJBRT. *Rozlet a rozlom sibiřského bratrstva*. Moravský legionář 1936.
- [9] Podle dr. Patejdl stál kazaňské frontě 1. pluk a část 2. pluku v síle 5000 mužů proti 42 000 sovětských vojsk, na pravém břehu Volhy tvořily obrannou linii pouhé čtyři roty proti obdobné přesile.
- [10] Reedicce pod názvem *Železný vlk* (Příběhy z naší anabáze), Praha: Mladá fronta, 1994.
- [11] O osudech ruského zlatého pokladu viz práci PhDr. Josefa Kudely *O ruském pokladě*, Praha 1922. Jeho hodnota činila 651 miliónů rublů. Z města jej odvezla ruská demokratická vláda, od níž přešel v držení diktátora admirála Kolčaka. Po jeho smrti byl pod ochranou československých a spojeneckých vojsk v Irkutsku a byl 1. 3. 1920 protokolárně předán sovětské vládě.
- [12] Později se ukázaly jako nepravdivé, když energický velitel vyvedl prapor pěším pochodem z obklíčení.
- [13] Tzv. aksakovská tragédie, předmět široké diskuze v rámci oslav 10. výročí samostatného Československa.
- [14] Podle odhadu dr. Josefa Kudely to byla menší polovina počtu všech čs. zajatců v Rusku.
- [15] Uvádí se, že organizace veteránů ve všech zemích sousedících s ČSR byly spjaty s reakční protidemokratickou politikou.
- [16] Například medvídci, které legionáři přivezli prezidentu Masarykovi, nebo pes 2. roty.